

ЗОРАН Д. НЕДЕЉКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СОЦИОЛОГИЈУ

НОВО СРЕДЊОВЕКОВЉЕ У ФИЛОЗОФИЈИ ИСТОРИЈЕ НИКОЛАЈА БЕРЋАЈЕВА

САЖЕТАК. Аутор је у раду на основу одговарајуће литературе разматрао филозофију историје Николаја Берђајева. Своје учење о смислу историје и новом средњем веку руски мислилац базира на филозофији слободе. Историја без слободе је лишена смисла. Човек своју слободу остварује тек у заједници са Светом Тројицом. Појава Христа била је победа слободе над царством нужности грешне природе. Пагански појам судбине био је истиснут из речника слободног човека. У историји човечанства, као заједничку духовну основу ренесансе и реформације Берђајев види хуманизам. У анализи унутрашње природе хуманизма, Берђајев препознаје човекову побуну против Бога. То човекобоштво он прати током трајања ренесансе, чији крај продужава и ван њених временских граница у футуризму и кубизму XX века. Филозоф слободе истиче да се хуманизам, што је парадоксално, у потпуности окренуо против човека. Да би илустровао своју идеју он у историји уметности, науке и филозофије проналази примере нестанка човека. Уместо целовитог човека – личности, двадесетим веком господари индивидуа у мноштву. Духовно стање човечанства двадесетих година XX века Берђајев пореди са епохом римског цара Диоклецијана, када је почело масовно прогонство хришћана. По многим предзнацима, европско друштво требало би да ступи у нову историјску епоху, сличну оној VII, VIII и IX века, раном средњем веку. Аутор сматра да је феудализација Европе, слабењем улоге државе и транснационалним компанијама у политичком животу само формална, недовољна да се може закључити како се приближавамо новом

¹ zoramino@gmail.com

Рад је примљен 16. фебруара 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. јуна 2018.

средњем веку, јер је човек желећи да буде мера свих ствари, обузет собом обезличио себе као ствар.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: филозофија историје; нови средњи век; ренесанса; слобода; личност; егзистенцијализам; хришћанство.

ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА ИЗ КОЈЕ НИКОЛАЈ БЕРЋАЈЕВ СТВАРА РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОЗОФСКА ДЕЛА

У време рођења Николаја Берђајева (1874), револуционарни рад Прве интернационале (1864–1876) дближио се крају. Фјодор Достојевски је почео објављивањем свог *Дневника њисца* (1873) у неколико томова. У раној младости Берђајевљев интелектуални живот био је на самој граници између два супротстављена погледа на свет, историјског материјализма и православне религије. Са двадесет година старости постаје марксист,² да би попут Савла, прогонитеља хришћана који се преобратио у апостола Павла, постао религијски писац³ *Филозофије слободе*. Два пута је био у затвору за време царске, али и комунистичке власти, и исто толико пута протериван, једном у унутрашњост Русије, а други пут (1922) био је међу два милиона Руса који су морали да напусте Совјетски Савез. Његов побуњенички дух дојао се само неслободом. Близина свите, дворана руског цара или комунистичке елите око Лењина или Стаљина одбијала га је и изазивала револт у њему. Нарочито клицање масе које је одјекивало у време војног пораза Русије од Јапана (1904–1905), издијања Великог рата (1914–1918), Мартовске и Октобарске револуције (1917) и победе Црвене армије (1920). Презирао је гомилу, њен колективни дух није могао да га обезличи. Био је имун од страха који је долазио споља, од воље за моћи политичких неистомишљеника. Храброст је доказао када је недељу дана био у затвору где га је лично испитивао Ђержински, начелник ЧЕКА-е. Поједини су га злурадо

² Идеалиста у филозофији, Берђајев тврди да је „у младости био марксиста“, али никада није био материјалиста, па због тога никада није могао бити „ортодоксни марксист“ (Tartalja, 1998, стр. 103).

³ „Заједно са својим филозофским сабратам и земљаком Лавом Шестовим, који се залагао за доминацију Јерусалима (вере) над Атином (разумом), Берђајев је био протагониста руског религиозног препорода“ (Милосављевић, 2008, стр. 316).

називали заточеником слободе, али такву врсту „ропства“ слободи он је бранио речима: „Немогуће ме је хипнотисати. Превелики сам 'индивидуалиста'" (Берћајев, 1998, стр. 107). У изгнанству живи у Берлину, Паризу и на југу Француске.

Након Првог светског рата пропало је Аустроугарско, Немачко, Руско и Османско царство. У Европи, Берћајев прати вести о прохибицији (1920–1933) и Великој депресији у Сједињеним Америчким Државама (1928–1939), такође, о Шпанском грађанском рату (1936–1939), који се завршио диктатуром Франсиска Франка. Преживео је Други светски рат (1939–1945), иако је пророковао победу бољшевика у револуцији није га изненадио крај Коминтерне (1919–1943). Умро је 1948. године у Кламару, у близини Париза, скоро одмах по избијању Хладног рата између суперсила САД-а и СССР-а (1947–1991).

СЛОБОДА И ЛИЧНОСТ

У време настајања тоталитаристичких држава, Берћајев пише о слободи. Његови списи су израз побуне на вишем ступњу. Руски филозоф не мисли попут побуњеног човека Албера Камија који се буни да би био слободан, него побуну изводи из слободе. Као филозоф слободе, Берћајев пише о оствареној и неоствареној слободи. Остварена слобода је оличена у људској егзистенцији, испуњењем човекове обавезе да постоји као стваралачко биће пред Богом, јер „стваралаштву припада царство слободе“ (Берћајев, 1995, стр. 52). Нестворена слобода пак претходи бићу, с обзиром на то да „слободи припада примат над бићем које је већ охлађена слобода“ (Берћајев, 2002, стр. 155). Као хришћански мислилац, он истиче да појам слободе не смемо никако мешати са самовољом, јер слободан човек у религиозном смислу мора да поднесе терет одговорности. Појединац који препушта да други уместо њега одлучују, избегава своју способност да самостално поступа страхујући да би у сваком случају био унапред осуђен. За несамосталног човека је тежина слободе која га вуче ка дну друштвеног живота слична камену око врата оптуженом за вештичарење против институција и њених поглавара, папоцезаризма и цезаропапизма. Берћајевљева персоналистичка филозофија противила се лажној идеји прогреса човечанства, која генерације током прошлих векова и савременике – сапатнике у првим деценијама двадесетог века подређује неком будућем нараштају,

духу времена који ће се коначно ослободити баласта царства нужности.

Лаж као псеудоистина, чак заметак лажи, довољна је као у причи „Сан смешног човека“ (Dostojevski, 1973) из књиге приповедака његовог омиљеног писца и „учитеља“, да уништи по други пут рај на Земљи.⁴ Идеја напретка лажна је слика, посмртна маска западне цивилизације, како би се прикрила сва беживотност европског малограђанског живота. Берђајев размишља у сликама, попут прастарог ловца, који прво нацрта како је уловио плен, па тек после иде у лов. Ово запажање најприближније илуструје његова реченица:

„Земаљски дух човечанства које је пошло путем змије, хипнотисао је човека заводљивом идејом прогреса и земаљског раја који ће доћи на крају прогреса и човек је био у тој мери саблажњен да није приметио лудост свога служења прогресу и своје потчињености срећницима будућег раја. Прогрес цвета на гробљу и читава култура човечанства које се усавршава обузета је задахом леша“ (Берђајев, 1997, стр. 6).

Његове дубоке мисли о смислу историје и судбини Европе су попут чудовишних риба на дну океана. Сијају флуоресцентном светлошћу и изгледају претеће, и као живи фењери у мраку идеолошког поретка капиталистичких и социјалистичких друштава осветљавају најтамније кутке људске егзистенције. У модерној држави, као новом лажном божанству паганског порекла, појединац је лишен слободе. Спутан њеном бирократијом и општим благостањем материјалне цивилизације човек губи своју цело-

⁴ Нашавши се у сну, на небеском телу сасвим сличном Земљи (космичком двојнику), јунак ове фантастичне приче затиче њене житеље у стању, какво је некад на његовој планети постојало пре првобитног греха. У том, за њега поновљеном предисторијском добу, затиче себе у улози коју је некада змија имала за Адама и Еву, с том разликом што је његово дрво познања добра и зла никло у људској цивилизацији, где је човекобоштво заменило богочовештво и хришћански смисао историје човечанства. За невине становнике овог новог света смешни човек није био смешан како је иначе о себи мислио на јави. Они су га прихватили онаквог какав он заиста јесте, са свим оним лажима које су биле суштина његовог палог бића. Пробудивши се из сна у фотељи, одгурнуо је од себе револвер, као самоубица који је само у овом сну био довољно смео да провери има ли живота после смрти. Заразивши лажу цео један безгрешан народ осећао је кривицу, истовремено и њихово неразумевање, јер су заволели лаж толико да су постали слични његовим Земљанима, али он више није био исти, у сну је угледао истину, није је открио умом, него видео.

витост. Он је тек индивидуа која има само релативну самосталност, и због тога не може бити личност, јер „личност и слобода су једно“ (Берџајев, 1997, стр. 131). Личност се може остварити једино у заједници са Богом,⁵ и то помоћу вере као чина слободног избора. Колику важност Берџајев придаје појму личности као егзистенцијалном пореклу своје филозофије, можемо наслутити у луцидној максими да је основни задатак човека да постане личност:

„Зато се она не рађа од родитеља као индивидуум, њу ствара Бог, она се самоствара, и она је Божија идеја о сваком човеку“ (Берџајев, 2002, стр. 389).

Слобода се остварује у личности, која опет није могућа уколико није акт слободе. За руског филозофа, хришћанство без личности Христа не би била истинска вероисповест, у односу на остале религије не би имало ништа ново да понуди, што већ није забележено у списима хиндуизма, конфучијанизма, таоизма. Тек са Христом почиње слобода човечанства, које ће се у црквеном животу ослободити лоше бесконачности. У хришћанској религији личност је циљ, а не средство. Личност оживљава у чину слободе који је непоновљив, јер је слобода „основно унутарње обележје сваког створа који је начињен по лику и подобију Божијем“ (Берџајев, 1997, стр. 23).

СМИСАО ИСТОРИЈЕ И КРАЈ РЕНЕСАНСЕ

Историја без слободе је за Берџајева лишена смисла јер „слобода је метафизичка праоснова историје“ (Берџајев, 2002, стр. 48). Хришћанска религија била је прва која је духовно повезала своје вернике са идејом слободе. Пагански свет је до тада био спутан законима нужности који су се испољавали у учењима о вечном враћању истог у природном, али и друштвеном поретку. Оно што је раздвајало богове од људи, била је њихова бесмртност. После Христове победе смрти, људска историја није више подсећала на луткарско позориште. Попут марионете, вучен невидљивим концима на рукама ћудљивих богова, човек није могао да зна ко је,

⁵ „Према Берџајеву, личност се не може у потпуности реализовати у друштву, већ је окренута бесконачном, божанском. Личност је религиозна категорија“ (Koplston, 1992, стр. 415).

све док Христ својим личним искуством богочовека није показао како се постаје личност и шта значи бити слободан. Исус Христос је обожење човека и његове слободе. Са њим почиње истинско осмишљавање историје човечанства.

Проучавање историје није само апстрактно истраживање прикупљеног чињеничног материјала. Такав поступак за руског мислиоца је карактеристичан за спољашњу, земаљску, макрокосмичку историју. Историјска свест не сме запоставити своју основну тему, човекову судбину. Утолико је ова наука и филозофија историје. Због човека историја постаје конкретна. Пореди историју са социологијом, Берђајев закључује да је наука о друштву апстрактна и општа. Слично, психологија, физиологија и друге науке једнострано посматрају човека. Из њихове перспективе интересовања човек се не поима целовито, него део по део, у зависности од наука која се њиме баве као својим предметом изучавања. Помоћу историјског памћења као својеврсне духовне активности ми сазнајемо унутрашњу, небеску и микрокосмичку историју. Да би је разумели, према речима Берђајева:

„Ви морате пренети своју духовну судбину у све велике епохе како бисте их схватили. Када их само споља узимате, оне су за вас унутарње мртве. Али то историјско памћење, које вас нагони да изнутра уђете у „историјско“, нераздвојно је повезано с историјским предањем. Историјско предање је унутрашње историјско памћење пренесено у историјску судбину. Филозофија историје је извесно одуховљење и преображење историјског процеса“ (Берђајев, 2002, стр. 18).

Слично пророку који је, према његовим речима, своје пророчанство окренуо уназад,⁶ Берђајев открива да је јеврејски народ унео у дух генерација човечанства свест о историјском догађању. Таква свест је одржива уколико се људски дух окрене будућности, ишчекујући долазак Месије који ће се за разлику од Христа појавити као цар и завладати Израелом. Оваква есхатологија је савсим супротна схватању о цикличном кретању историје (налик змији која се врти у круг, чије шаре (догађаји) увек остају исте после сваке промене кошуљице). По свом учењу о крају историје, у очекивању разрешења судбине човечанства која ће се збити након свршетка борбе Аримана и Ормузда, Персијанци су једини

⁶ Враћен снимак чаше која пада када се испусти из шаке ствара привид да се пода истом брзином лети ка вашим раширеним прстима спремним да је дохвате.

као народ слични Јеврејима. Наспрам ова два историјска народа, Индијци су у највећој мери антиисторијски.

Историја, за Берћајева, мора да има смисао слично причи која док се чита добија своје пуно значење тек на крају приповедања. Он ток историје пореди са трајањем трагедије која на крају представе изазива катарзу, очишћење у осмом дану стварања, јер је смисао човековог постојања у његовом слободном стваралаштву са Богом. Када историји не би било краја тада би се говорило о њеној рђавој бесконачности:

„Трагедија времена остала би неразрешена и задатак историје не би се остварио зато што унутар историјског времена он и не може бити остварен“ (Берћајев, 2002, стр. 162).

Зато што је историја кретање у времену, значење времена представља једно од главних проблема филозофије историје. У хришћанској историјској свести вечно се појављује у временском следу догађаја, као победа бесконачног над коначним, јер: „историја је непрекидна борба вечног с временским“ (Берћајев, 2002, стр. 55).

Историјску судбину човечанства, према мишљењу овог руског филозофа, чине четири епохе: варварство, култура, цивилизација и религиозни преображај. Епоху он другачије назива стањем историјске судбине, наглашавајући притом да временски след њиховог појављивања не мора да буде хронолошки условљен, јер међусобно могу да коегзистирају као правци човековог духа.

У филозофији историје Берћајева појам трагичног је заменио идеју прогреса, јер не постоји никаквог напредовања у ком би прошла генерација била средство садашњој, а ова будућој у коначном остварењу добра свих људи на планети, из тог разлога што се догађаји не би одвијали у целовитом него у раздијеном времену: „зло време је исцепкано на прошло и будуће“ (Берћајев, 2002, стр. 57).

Симптом свршетка историје Берћајев види у крају ренесансе. Хуманизам је био њена духовна основа. Идеја човекобоштва прожела је све поре стваралачког живота, Бог је био изгуран са историјске сцене. Човек није више био боље створење. Порекло људске врсте нашао је у природи. Исти дух прожимао је и реформацију, да би у просветитељству XVIII века безбожни човек већ био припремљен за анархизам, Ничеа, Маркса и његове источне социјалистичке интерпретаторе и капиталистичке мислиоце западне либералне демократије. Све њих је повезивала „рационал-

на“ вера у моћ научно-технолошке цивилизације. Садашња цивилизација и њено материјалистичко схватање света ни мало се по Берђајеву не би разликовала од новог варварског доба: „То ће бити варварство саме цивилизације, варварство са задахом машина а не шума, варварство које има корен у самој техници цивилизације“ (Берђајев, 2002, стр. 175). Утолико се и његово учење о смени епоха не сме схватити дословно. Хуманизам је омогућио интелектуално сазревање крајњег индивидуализма, али и крајњег социјализма. Ове крајности представљају две завршне форме ренесансе.

Ренесансни човек имао је подвојену природу, једним делом своје психе припадао је паганској култури, а другим средњовековном хришћанском духу. У таквом човеку борила су се два непријатељски супротстављена начела, због којих се ренесансни уметник није могао ослободити осећања кривице. Иако је осликао Сикстинску капелу, Микеланђело није био сасвим сигуран да потпуно припада само једном духовном свету. Крај ренесансе у уметности Берђајев открива већ у импресионизму. Трагове њене споре смрти он налази у футуризму и кубизму где се расплињују облици човека и света који га на сликарском платну окружују. Пабло Пикасо је својим авангардним уметничким поступком разбио фигуру човека на геометријске крхотине и уништио перспективу, основу ренесансног стила. Разбијени човек у уметности почео је да се урушава и у поезији, довољно је само поменути наслов поеме Владимира Мајаковског „Облак у панталонама“. Просветитељство XVIII века злоупотређило је појам човека као стваралачког бића. Његов нестанак је видљив и у модерној филозофији Коена и Хусерла:

„У критичкој гносеологији има нешто што подсећа на кубизам: она такође раствара организам човечјег сазнања на категорије, као што Пикасо и други разлажу човеково тело на кубове. То је процес аналитичког цепкања и рашчлањавања органске целине. Лик човеков се губи и у критичкој гносеологији. Она такође означава крај Ренесансе, у њој се такође исцрпљује и умире ренесансни дух стваралачког обиља“ (Берђајев, 2002, стр. 198).

У природним наукама, већ на примеру Њутнове небеске механике може се видети крај ренесансног физичко-математичког погледа на свет, који је условио релативизацију времена, уситњавање атома на субатомске честице и начело неодређености. У друштвеним наукама, позитивизам Огиста Конта са својим нововерским култом човечанства, празном вером у католичанство

без Христа, у коме се уместо теологије средњег века сада даје првенство социологији, такође је допринео пропасти ренесансног човека и друштва. Мноштво социјалистичких идеја од социјал-утопистичких теорија до историјског материјализма и социјализма представљају симптоме болести ренесансе која је своје материјално и духовно богатство могла да успостави само на принципу неједнакости међу људима. Појавом машинске естетике у архитектури целокупног спољашњег човековог живота (унутрашњи духовни простор, ентеријер личности је био огољен) наступа колапс ренесансе. Берђајев изјављује да живи у добу краја препорода човечанства, јер се хуманизам као духовна основа ренесансе преобратио у антихуманизам.

НОВО СРЕДЊОВЕКОВЉЕ

Након краја хуманистичке Европе и нестанка њене илузије да је човек без Бога мера свих ствари⁷ наступа повратак средњовековног духа. Његово поновно појављивање Берђајев очекује на тај начин што би Европа сада тај дух доживела иманентно а не трансцендентно као у протеклој својој историји. Време, у којем Берђајев живи, подсећа га на смак античког света и колапс Римске империје, истрошеност грчко-римске културе. Као пророк који предсказује унатраг говори да човечанство поново ступа у епоху сличну раном средњем веку, периоду VII, VIII и IX века. Европске државе ће свакако морати да учине духовни напор како би се прилагодиле предстојећем добу, али ће Русија, која никада није у потпуности прихватила западни хуманистички стил живота, ипак бити у историјској прилици да, нарочито својом мисијом свечовештва, повеже културе Истока и Запада.⁸ Средњи век који се понавља у Берђајевљевом учењу представља својеврсну цикличну теорију, али тај циклизам није механички у смислу точка, или зупчаника у машини, који ће увек поновити своје кретање на потпуно исти начин, јер:

„Све ово указује на то да у човековој историји постоји периодично враћање истих момената, не у смислу да се они могу у суштини по-

⁷ Берђајев успоставља аналогију између софистичког духа старе Грчке и доба просветитељства (Берђајев, 2002, стр. 9).

⁸ Слично примећује Зењковски: „Берђајев на нов начин развија познату тему о посебном историјском путу Русије“ (Зењковски, 2012, стр. 190).

новити, зато што се ништа историјски-индивидуално не понавља, већ у смислу формалне сличности која помаже да се схвати наша епоха када се упореди са епохом античког света и с почетком нове хришћанске ере“ (Берђајев, 2002, стр. 141).

Берђајев покушава у мислима да рестартује историју, да казалаке на сату историјског времена врати уназад за више од хиљаду и петсто година, како човечанство не би скренуло са пута који води до сусрета са Христом у очекивању његовог Другог доласка: „Хришћанство се враћа у стање до Константина и мора наново освајати свет“ (Берђајев, 1990, стр. 88). Међутим, ово освајање света Берђајев промишља у слободном стваралаштву човека, који је и позван од створитеља преко Христа како би спознао суштину сопственог постојања, и тако припремљен учествовао у заједници са тројичним Богом током осмог дана стварања. Људско стваралаштво је слично Божјој креативности, али по Берђајеву реч „слично“ нема исто значење са речима „исто“ и „идентично“. Осми дан стварања је светски процес који човек наставља са Богом без страха од пантократора јер је Христ између њих:

„Христов пут је истинско рођење човека према Божјој идеји о човеку коју не може да обелодани само Бог него и човек мора да је открије, човек је позван да настави чин Божјег стварања. Стварање света није окончано за седам дана. Седмодневно коначно стварање је ограничени старозаветни аспект стварања, у коме се не открива тајна стварања. Божје стварање се наставља у оваплоћењу Христа-Логоса“ (Берђајев, 2014, стр. 118).

Поставља се питање колико је слободно стваралаштво могуће у индустријализованом свету капиталистичког и социјалистичког друштвеног система. Не заборавимо да су за Берђајева оба друштвена поретка представљали само временски уске прелазе човечанства из културе у цивилизацију. Јачање индивидуализма у државама западне цивилизације обезличава човека, лишава га сопства, чини га декадентним чланом заједнице. Играјући мноштво друштвених улога у исто толико социјалних група принуђен је на несамосталну егзистенцију у зависности од величине колектива, моћи харизматске пратње и вође који је представља.⁹

Крај капитализма је за Берђајева крај до тада доминирајуће историје и почетак новог средњег века. Позни средњи век је, према речима Хојзинге, био доба похлепе, јер:

„Старо теолошко стављање охолости на прво место надјачава све снажнији хор који сву беду времена приписује стално растућој грамжљивости“ (Хојзинга, 1991, стр. 33).

Наступајући нови средњи век по својој духовној природи оплемениће друштвени живот. Град ће се приближити селу, принцип кооперације ће заменити конкуренцију либералног тржишта. Приватно власништво ће опстати, али у другачијем облику – ограничено и одуховљено. Професионалним савезима, цеховима и корпорацијама припашће много већи значај него што је то био у XIX и XX веку. Политички парламенти који су се претворили у говорничке арене биће замењени радним скупштинама у којима ће се расправљати и доносити одлуке о унапређењу живота радника, сеоских газдинстава и образовања становништва. Будућност ће припасти синдикалистичком типу друштва које ни мало не би смело да подсећа на револуционарне организације радничке класе. Неће бити једнаких људи, али неће бити ни гладних. Хијерархија је неизбежна, без ње ни демократска друштва не могу постојати, јер народ не може да влада над самим собом. Идеја прогреса биће одбачена, јер није донела никакав бољитак осим колективне илузије да је убрзани развој науке и технике напредак човечанства. Прећи ће се са високо софистициране материјалне културе на њену елементарнију форму, али ће зато духовна култура бити знатно сложенија. Улога жене у

⁹ Заменили лични идентитет колективним, пребацити своју одговорност као особе на себе као вођу групе, чин је социјалне мимикрије. Идентитет појединца има свој негатив као на филмској траци у идентитету групе. Незамисливи су један без другог. Ко коме намеће вољу за моћ, појединац групи или група појединцу? Или је обострано? Да бих одговорио на ово питање употребити метафору:

лета јата птица у > формацији.

Током лета, птице се смењују у вођству. Истовремено, јато не губи енергију. Инстинктивна вештина оваквог летења је у томе да предводник савлађује највећи отпор ваздуха како би га остале птице у заветрини, у клинастом поретку, пратиле са мање напора. Да ли је тако и у људском друштву, у премештању ауторитета са индивидуе на колектив и обрнуто? Ово смењивање моћи омогућава динамику друштвених односа. Да ли би лидер водеће партије у демократском друштву својевољно пристао на летећу замену у политичкој игри док је на власти? Способност да се промени понашање друге особе или групе изазива такође промену понашања носиоца моћи. Слично је и Велики инквизитор (по замисли Достојевског) пре дио на страни здригнутог колектива али неслободног и без Христа, него са слободним појединцем, који као остварена личност носи као крст терет сопствене слободе.

бдућем историјском периоду биће знатно израженија. У индустријском друштву потискивана женственост, чак и у борби феминисткиња за женска права, у многоме ће утицати на религиозни преображај који ће припремити људе за дух новог времена. Ратови ће се водити, али они неће више бити мотивисани политичко-националним колико духовно-религиозним циљевима, Црква, а не берза homo economicus организовале међуљудске односе у хијерархији хармоничне заједнице личности. А то ће све бити могуће зато што је средњи век сачувао унутрашњи лик човека у представама монаха, витеза,¹⁰ трубадура и даме, за нови средњи век. Средњи век није као ренесанса¹¹ расипао стваралачке силе човекове него је у аскетском духу сачувао снагу оних вредности које ће у оцрковљеном друштву бити општа уверења, јер:

„Духовни центар у идућој епохи може бити само црква, као у средњем веку“ (Берђајев, 1990, стр. 39).

Берђајев је сву пажњу усмерио ка средњовековној Европи. У њој је видео нагомилавање сукобљених културних сила без којих Европа XX века не би ни приближно била главна капија између Истока и Запада.¹² За разлику од доба националних држава за живота Николаја Берђајева, епоха средњег века била је интернационална. У средњем веку се није придавао значај строгом разграничењу државних територија. У Европи је француска властела имала своје вазале у Енглеској, а енглеска у Француској. У том добу краљ је био први племић, први међу једнакима који се нису сматрали послушницима државе. Трговци и занатлије себе нису сматрали поданицима него члановима еснафа, гилди и општина. Сељаци нису били под влашћу државе него сениора који су самостално ковали новац, трговали и ратовали са суседним наро-

¹⁰ „Презир према смрти био је за витеза животна нужност“ (Елијас, 2001, стр. 259).

¹¹ У архитектури, Виктор Иго види симптоме опадања животне енергије и смену стваралачког средњовековног духа неаутентичном уметношћу ренесансе: „Међутим, кад је сунце средњег века сасвим зашло, кад се готски геније занавек угасио на хоризонту уметности, архитектура почиње опадати, бледети, губити се све више и више“ (Иго, 2005, стр. 175).

¹² На питање да ли је Европа створена у средњем веку, историчар Жак Ле Гоф даје позитиван одговор у књизи којом ће „покушати и да докаже да су та столећа (4-15. век) имала пресудан значај и да је од укупног наслеђа данашње и сутрашње Европе најважније оно средњовековно“ (Le Gof, 2010, стр. 11).

дима не осећајући потребу да обавесте краља. У новом средњем веку, руски филозоф је најављивао поновну феудализацију Европе. Европско друштво ће потонути у виру времена. Процес распадања државе биће неминован, али он ће дијалектички омогућити стварање једне нове заједнице која је по својој природи персоналистичка, схваћена као веза личности са личношћу:

„Друштво, у чијој основи буде стајао персонализам, признање врховне вредности сваке личности, значајне истинити комунизам, братство људи. На тај начин неприметно се приближава царство Божије. Човек није створен по образу и подобију друштва, него по образу и подобију Божијем“ (Берћајев, 2002, стр. 392).

У истинској заједници нема отуђења човека од стране човека, какав је случај у капиталистичким или социјалистичким државама чији административни апарат преузима улогу демијурга у осмишљавању свакодневнице својих грађана. Против државе, писали су Маркс и Ниче, два филозофа која је Берћајев назвао најзначајнијим мислиоцима деветнаестог века. Није случајно што је био под њиховим утицајем и када су писали о судбини државе. Маркс је говорио о одумирању државе док ју је Ниче у својим афоризмима представљао као ново лажно божанство.

Седамдесет година после смрти Николаја Берћајева сведоци смо значаја његове духовне борбе за ослобађањем човека од владавине старих начела из доба хуманизма. Контрола човека над природом се и даље наставља. Тежња да се овлада тајном о пореклу живота уз помоћ најсавршеније биоинжењерске технологије и квантне физике у микро и макро свету сада постаје наша стварност. Берћајевљева побуна против машинског поретка ипак није била узалудна јер је открила да је немогуће да господарење над природом не изазове робовање под новим господаром, доминантне научно-технолошке свести, која је у четвртој индустријској (усавршавање вештачке интелигенције и нанотехнологија) револуцији човекове изуме употребила за експеримент над самим човеком. Берћајев се целог живота противио стварању услова у којима би човек вегетирао без слободе. Технократија већ средином двадесетог века сноси велику одговорност за дехуманизацију људске егзистенције у име хуманизма. Ова лажна брига за слободу човека води заобилазним путем преко „обезбеђивања“ његове материјалне егзистенције у човекобоштво, у величање човека без Бога. Ако је сада човек постао мера свих ствари, зар није постао ствар, поништавајући себе (опседнутошћу собом) и све што је стварао играјући се улоге Бога.

Берђајев је писао да га његов век подсећа на доба Диоклецијанове владавине (284–305. г. н. е.), епоху поробљавања човека и прогона хришћана. Ипак у XX и XXI веку „предсредњовековног доба“ знање се претворило у празнословље а вера у празноверје и као такво подметнуло конзументима масовне културе. Тек након три века би будуће генерације, после свршетка пред средњовековља, надам се, могле имати прилику да се увере у пророчанске речи Николаја Берђајева и коначно „раскрсте“ да ли је он само религиозни филозоф, мистик који је за многе савременике остао недоречен и поред великог броја дела или је својом интуицијом на основу препознавања једног или неколико тренутака у историјском периоду у ком је стварао успео да сложи целу слику, мозаик новог средњег века. На моменте је у својим текстовима „звучао“ попут Ничеа, али док је Ниче писао о самотном путовању надчовека, Берђајев је позивао своје читаоце да се придруже свечовеку и у саборности приближе цркви као мистичном телу Христовом. Он је наслутио да дух XX века свим интелигентним силама настоји да пронађе нови, задовољавајући одговор, који не позива на самоубиство, попут нихилисте Кирилова у „Злим Дусима“ (Достојевски, 1973, стр. 128), да би постао Бог. Берђајев је предвидео колапс материјалне културе и дао дијагнозу за оболело човечанство од човекобоштва као самоубилачко „окретање хуманизма против човека – то је трагедија нове историје“ (Берђајев, 2002, стр. 205).

Савремено човечанство је још далеко од духа новог средњег века Николаја Берђајева. Државе су изгубиле доминацију у односу на повлашћену транснационалну елиту светских привредних корпорација. Власници капитала и њихови менаџери попут постмодерних феудалаца не признају границе геополитичке карте света. Положај радника је све више (не)организован у синдикате, чија моћ опада сразмерно повећању незапослености. Постављање експерата на позицијама изнад филозофа и научника постаје учестала пракса. Политичке дебате у скупштинама више симулирају решавање стварних проблема грађана. Села нестају у мегалополисима. Полне разлике више нису условљене рођењем. У духу западног индивидуализма човек сам креира полни идентитет. Очекивање Берђајева да ће пресудну улогу преузети жена, која ће својом природом припремити религиозни преображај човечанства, доводи се у питање. Појавом транссексуалних особа, којих има све више, ствара се све већа пометеност и унутар родних разлика. Идеја прогреса наставља се у све учесталијим

покушајима да се „старо“ обесмисли „новим“. Дакле, данашње доба је само споља, својом постмодерном феудализацијом, корпоративном анационалном организацијом делимично спремно за нови средњи век Николаја Берџајева.

-
- ЛИТЕРАТУРА Берџајев, Н. (1995). *Еізістїенцијална дијалектїка дожанскої и људскої*. Београд: Логос.
- Берџајев, Н. (2002). *Ја и свей објектїа; Дух и реалносї*. Београд: Бримо.
- Берџајев, Н. (2002). *Човек и машина*. Београд: Бримо.
- Берџајев, Н. (1996). *Филозофија слободe. Део I*. Београд: Логос.
- Берџајев, Н. (1997). *Филозофија слободe. Део II*. Београд: Логос.
- Берџајев, Н. (1998). *Самосїознаја*. Београд: Zepier Book World.
- Берџајев, Н. (1990). *Ново средњовековље*. Београд: КИЗ „Хипнос“.
- Берџајев, Н. (2002). *Смисао исїорије; Крај ренесансе; Ново средњовековље*. Београд: Бримо.
- Елијас, Н. (2001). *Процес цивилизација*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Зењковски, В. (2012). *Руски мислиоци и Евроїа*. Београд: Логос.
- Иго, В. (2005). *Боїородичина црква у Паризу*. Београд: Новости.
- Милосављевић, Љ. (2008). *Под/сїицање слободe*. Ниш: Филозофски факултет.
- Хојзинга, Ј. (1991). *Јесен средњеї века*. Нови Сад: Матица српска.
- Dostojevski, F. (1973). *Priповetke III*. Beograd: Rad.
- Dostojevski, F. (1973). *Zli dusi I*. Beograd: Rad.
- Le Gof, Ž. (2010). *Da li je Evropa stvorena u srednjem veku?* Beograd: Clio.
- Koplston, F. (1992). *Filozofija u Rusiji*. Beograd: BIGZ.
- Tartalja, S. (1998). *Skriveni krug*. Beograd: Udруženje za političke nauke Jugoslavije.

ZORAN D. NEDELJKOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

THE NEW MIDDLE-AGES IN THE PHILOSOPHY OF HISTORY
OF NIKOLAI BERDYAEV

The author discussed the philosophy of history of Nikolai Berdyaev on the basis of appropriate literature. His understanding of the meaning of history and the new Middle Age is based on philosophy of freedom. History without freedom is void of any meaning. A man realizes his freedom only in the community with the Holy Trinity. The arrival of Christ was the victory of freedom over the kingdom of necessity of a sinful nature. The pagan concept of destiny was expelled from the vocabulary of a free man. In the history of mankind, as a common spiritual basis of the Renaissance and Reformation, Berdyaev sees humanism. In the analysis of the internal nature of humanism, Berdyaev recognizes the man's rebellion against God. He follows the unity of man and god through the Renaissance, whose end extends beyond its temporal boundaries in futurism and cubism of the twentieth century. The philosopher of freedom points out that humanism, paradoxically, turned completely against mankind. In order to illustrate this idea, in the history of art, science, and philosophy, he finds examples of the disappearance of man. Berdyaev compared the spiritual state of mankind of the nineteenth century to the epoch of the Roman emperor Diocletian, when the mass exile of the Christians began. According to many signs, European society should enter a new historical era similar to the 7th, 8th, and 9th centuries, in the pre-Medieval period. The author believes that the feudalization of Europe, with the weakening of the role of the state and transnational companies in political life, is only formal, insufficient that it can be concluded that we are getting closer to the new Middle Age, because a man through his wanting to be the measure of all things, has diminished himself as a thing.

KEYWORDS: philosophy of history; new Middle Age; Renaissance; freedom; personality; existentialism; Christianity.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).